

Lietava

Dejiny

Pamätihodnosti

Napísal Dr. Vojtech Bukovinský 1971 - 1989

OBSAH:

- 1. POLOHA**
- 2. PRÍRODNÉ POZORUHODNOSTI**
- 3. HISTORICKÉ PAMIATKY**
- 4. PRAVEKÉ DEJINY ÚZEMIA**
- 5. DEJINY OBCE LIETAVY DO ROKU 1918**
- 6. NÁZVY LIETAVY A LIETAVSKÉHO HRADU V STARÝCH LISTINÁCH
PODĽA FEKETE NAGYA**
- 7. HRAD LIETAVA**
- 8. CHOLERA V LIETAVSKEJ FARNOSTI**
- 9. STRETNUTIA SLÁVNÝCH DEJATEĽOV V LIETAVE**
- 10. GEOLOGICKÁ DETEKTÍVKA**
- 11. KAMENNÉ DVOJKRESLO V MAJERI**

Opísané z pôvodného textu originálu a tu zverejnené s láskavým dovolením dcéry autora:
p. Márie Čibenkovej z Lietavy.

1. POLOHA

Obec Lietava leží asi 8 km juhozápadne od svojho okresného sídla – mesta Žiliny – v nadmorskej výške 429 m (čo je úroveň prahu hlavného vchodu do kostola).

Stred obce je vystavaný po obvode lúčnej kotliny, ktorou preteká potok Lietavka, prameniáci na východných svahoch Súľovských vrchov. Uprostred týchto rašelinových lúk vyviera silný prameň, známy pod menom „Morské oko“. Prameň vytvára jazierko, na dne ktorého vyvierajúca voda jednostaj chochl'ovite zvíruje piesok, a množstvo plynových bublín z času - načas vyráža z dna a vystupuje na povrch krištálovej čistej vody. Voda jazierka má stabilnú teplotu 10 – 12°C. Tu i za silných mrazov bolo kedysi vídať ženy boso perúce, keďže voda žriedla je aj v zime pomerne teplá. Táto vlastnosť vody bývala oddávna veľkou výhodou pre miestne mlyny, ktoré mali najmä v tuhých zimách dobrý kurz v širokom okolí, lebo iné mlyny vtedy stáli, keďže mali mlynice zamrznuté.

Dolný koniec obce – osada Majer – vyrástla okolo niekdajšieho panského majera, v ktorom sídlil miestny správca (špán, išpán, dvorský, majer) Lietavského panstva (domínia). Po prvej svetovej vojne stáli v majeri iba štyri murované budovy: panský dom (sídlo išpána), sypáreň (zanikla r. 1969), maštal' a mlyn. Roku 1919 odkúpil Lietavské panstvo od rodiny Pongráčovcov slávny český husľový virtuóz Ján Kubelík. Ten ho však už o rok (1920) prostredníctvom svojho právneho zástupcu Dr. Jozefa Krupca rozpredal drobným záujemcom, tzv. akcionárom. Po roztriedení ornej pôdy na štyri bonitné triedy („klasy I. až IV.) si akcionári ornú pôdu a z časti aj lesy lósom rozdelili medzi seba a pridelené parcele začali samostatne obhospodarovať. Roľníci rozdelili potom aj lúky rozložené poniže Majera po oboch brehoch Lietavského potoka a začali si tu budovať rodinné domky a hospodárske budovy.

Lietavská Závadka (prv Smreková) bola premenovaná v r. 1848, k Lietave pripojená v r. 1860.

2. PRÍRODNÉ POZORUHODNOSTI

1/ Oblasť žriediel tzv. Morského oka (zmienili sme sa o nej v predošlej stati).

2/ Malebný bralnatý kaňon Lietavskej doliny, vrezaný do eocénnych súľovských zlepcov, ich najvýchodnejších zlepcov. Dominantami nad ľavým úbočím kaňonu sú: a) „Farský vršok“ (skrátene nazývaný „Vršok“) s plochým, umele zarovnaným vrcholom, na ktorom stál v praveku malý, pravdepodobne drevený hrádk. Podľa tu nájdených črepov hlinenej keramiky bolo to v dobe takrečenej púchovskej kultúry (mladšia doba železná či laténska, 400 r. pred n. l. až začiatok n. l.). Podľa ústneho podania ešte v minulom storočí na temene tohto kopca stál altánok, v ktorom trávievali svoje voľné chvíle lietavskí duchovní. b) „Lietavské skálie“, na temeno ktorého sa nachodil taktiež v období púchovskej kultúry menší, hrádk, opevnený pravdepodobne drevenými palisádami. c) Za Farskou dolinou pokračujú zlepcové útesy pod názvom „Majerské skálie“. d) Napokon za „Holým vrškom“ sa vypína „Polomec“ (510 m n. m.). Tu sa doluje slienitý (portlandský) vápenec pre cementáreň v Lietavskej Lúčke. Nad pravým brehom Lietavského potoka strmí zlepcová „Stráž“ („Vardovňa“, 686m n. m.) s bralnatým hradným hrebeňom. Východne od zrúcanín Lietavského hradu (664 m n. m.) za hlbokým sedlom „Pod Babou“ pokračuje až k Rajčianke hrebeň vápencovej „Drienovice“ (613 m n. m.).

3/ Vo Farskej doline na jej východnej strane sa nachodí vymodelovaná v zlepcovom masíve Lietavská jaskyňa. Sídlí v nej praveký človek už v dobe halštatskej kultúry (700 až 400 r. pred n. l.). Táto lokalita predstavuje spolu s hradným hrebeňom najstaršie ľudské osídlenie na území k. územia Lietavy, aké sa doposiaľ podarilo zistiť a nálezmi dokázať. Veľká škoda, že nerozumní ľudia pri dolovaní stavebného kameňa a štrku túto vzácnu jaskyňu z časti zničili. Rozmery jaskynného portálu

majú: 620 cm (šírka), 220 cm (výška), dĺžka jaskyne 850 cm. Asi 100 m powyše tejto jaskyne sa nachádza menšia a veľmi úzka puklinová jaskyňa s kvapľovou nástennou výzdobou (sinter, sintrové nátoky) v jej zadnej, najvyššie položenej časti.

4/ Zlepencový skalný útvar Korytnačka je zaujímavý skalný objekt, ktorý šťastne prežil obdobie bezohľadného drancovania skál pre stavebné účely po prvej svetovej vojne, kedy zmizli krásne skalné útvary (hlavice, homole, skalné stĺpy) z Lietavského skália, z priestoru tzv. „Čertovho chodníka“. Skalný útvar predstavuje dokonale vymodelovanú, asi 3 m vysokú podobu korytnačky vyliezajúcej z nory.

5/ Zlepencový skalný útvar Milenci je mohutné asi 10 m vysoké bralo, ktoré stojí cca 400 m západne od Lietavského hradu na hradnom hrebeni nad obcou Lietavskou Svinnou. Skalný útvar predstavuje dve objímajúce sa postavy.

6/ Skalná skupina troch ozrutných postáv Traja králi je vyformovaná v juhovýchodných stenách Lietavského skália.

7/ Skupina hláv štyroch obrovských jašterov vyčnieva zasa z najvyšších skalných stien Majerského skália.

8/ Mohutná, asi 300 ročná lipa rastie za lietavským kostolom. Keď sme r. 1955 prvýkrát zmerali jej obvod, zistili sme tieto hodnoty: 80 cm nad zemou meral obvod najtenšej časti drevenej hmoty 390 cm, vo výške 2 m sme namerali po obvode 535 cm. Pri druhom meraní po 15 rokoch (15. apríla 1971) mala lipa v drieku 420 cm (čiže prírastok 30 cm), kým vo výške 2 m od zeme sme zistili hodnotu 538 cm (prírastok 3 cm). Tento vzácny strom treba všemožne chrániť pred poškodením. Je nutné z neho povytŕhať železné klíny a treba mu hlinou pozasýpať obnažené korene.

9/ Zo vzácných kvetov, vyhláškou čí. 211/1958 Ú. v. prísne chránených, ktoré v k. ú. Lietavy neboli ešte vyhubené a ktoré na skalách v skromnom množstve rastú, sú: poniklec (fúzačka, sandrína, Pulsatilla slavica) a voňavý klínček peristý (Diathus plumarius). Je našou povinnosťou tieto šperky našej prírody dôsledne hájiť a tak uchrániť pred úplným vyhynutím. Pred 50 rokmi v tesnom okolí tzv. Čertovho chodníka bývalo poniklecov tak husto, že nebolo kde nohu položiť. Dnes sa s nimi v tomto priestore takmer už nestretáme. Kvet je totiž iba dvojročná rastlina. Ak ju po dva roky dočista poodťháme, v treťom roku sa už na postihnutom území neobjaví.

3. HISTORICKÉ PAMIATKY

1/ Hrádok na temeni Farského víšku (pozri stať predošlú).

2/ Hrádok na Lietavskom skáli (pozri stať predošlú).

3/ Runový nápis v areáli Lietavského hradu (pozri stať číslo 6).

4/ Hrad Lietava (pozri stať číslo 6).

5/ Kostol Povýšenia sv. Kríža a fara (pozri stať číslo 7).

6/ Kamenné sedlá pod Majerským skalím. Na ploške medzi sedadlami bol vyrytý rok „1788“. Pôvodcami týchto do zlepencového skaliska vytesaných kresiel boli – ako sa zachovalo – talianski kamenári, ktorí tu lámali kameň pre stavbu mosta cez Váh pri Budatíne a vo voľných chvíľach vytesali tieto kreslá.

7/ Malý Pongráčovský náhrobník. Stojí v areáli lietavského kostolíka (niekdajší lietavský cintorín). Pochádza z roku 1828. Podstavec i soška P. Márie Sedmibolestnej je z jemného pieskovca. Na čelnej stene pieskovca je tento latinský text: „O AMATA PROLIS! ITA TE TUA ILLUSTRIS GENETRIX DEPLORAT“ V slovenskom preklade: „Ó, milovaná dcéra! Tak horko ťa tvoja vznešená rodička

oplakáva“. Chronostikon do tohto textu vložený udáva rok „1826“. Dá sa logicky predpokladať, že ide tu o rok narodenia dievčaťa. Z latinského textu na pravej strane podstavca sa dozvedáme, že zomrelo 17. novembra 1828, čiže zomrelo vo veku dvoch rokov. Z textu na ľavej bočnej stene podstavca sa dá zreteľne prečítať už iba meno „Pongracz de st. Mikloss et Óvár“. Je smutným faktom, že sošku tohto náhrobného pomníčka vytvoreného v pseudobarokovom slohu lietavskí chuligáni na Bielu sobotu dňa 10. apríla 1971 vandalsky rozbili a aj podstavec pomníka ťažko poškodili.

8/ Veľký Pongrácovský náhrobník sa nachádza taktiež pri lietavskom kostole. Materiál: čierna leštená žula. Podľa korunky (päť hrotov s guľkami) nad erbom sa dá súdiť, že ide tu o rodinu zemianskú. Text na pomníku je maďarský: „SZENT – MIKLÓSI – ÉS ÓVÁRI PONGRACZ JÓZSEF ·1751 +1822 NEJE BERENECZI – ÉS BORCSICZI UGROVICH JULIA ·1761 +1813 ÉS UTÓDAIK NYUGODJANAK BÉKÉBEN W. BECK IN PROSNITZ“. V slovenskom preklade: „Svätomikulášsky a starohradský Pongrác Jozef ·1751 +1822 Manželka Berenecká a Borčicská Ugrovič Júlia ·1761 +1813 a ich potomci. Odpočívajte v pokoji. W. Beck v Prostějove“ (menom uvedený kamenár).

4. PRAVEKÉ DEJINY ÚZEMIA

Najstaršie ľudské osídlenie, aké máme v katastrálnom území obce Lietavy doložené, pochádzajú zo strednej doby bronzovej (približne od 1500 až po 700 r. pred n. l.). Vtedy žil na hradnom hrebeni ľud a tzv. lužickou kultúrou. Názov je odvodený od kraja Lužica, sever od Čiech, kde na túto zvláštnu kultúru archeológovia najprv narazili. Lužický ľud pestoval už poľné plodiny a choval domáce zvieratá. Svojich mŕtvych spaľoval. Popol a nespopolitané kosti vsýpal do hrncov (popolníc) a tie a ukladal do zeme. Nad hrobom obyčajne navštil mohylu o priemere 5 až 10 metrov a vo výške 1 až 2 m. Na hrebeni západne od hradu Lietavy badať niekoľko kopčekov, veľmi podobných mohylám. Či ide o lužické mohylníky, ukáže až budúci odborný archeologický výskum.

Doba železná, ktorú delíme na staršiu - halštatskú (700 – 400 r. pred n. l.) a mladšiu (400 r. pred n. l. až po začiatok n. l.) máme k. ú. Lietavy tiež doložené. Dosvedčuje to keramika, nájdená v Lietavskej jaskyni vo Farskej doline.

Rovnako aj kultúra púchovská, typická slovenská, nasledujúca po halštatskej, je v k. ú. Lietavy bezpečne zistená (Farský vŕšok, sídlisko na Urbanovej, Sadenej, na úpätí Majerského skália, v zosuvnej oblasti). Už v prvom storočí púchovskej kultúry objavujú sa na našom území germánske kmene Kvádov. Tieto kmene sa tu udržali, ako na východnom pohraničí veľkého kmeňového útvaru „Magna Germania“ až do sťahovania národov (400 - 500 r. n. l.). Kmeň Kvádov zanechal vyrytý do zlepencového brala v hlavnom nádvorí Lietavského hradu tzv. runový záznam, napísaný germánskym písmom „futhark“ (pozri stať čís. 6 „Dejiny hradu Lietavy a Lietavského domínia“). Slovanské kmene, ktoré po Kvádoch zaujali toto územie, priniesli sem vlastnú kultúru, vyznačujúcu sa predovšetkým budovaním opevnení na temenách návrší, takzvaných hradíšť a či hradísk. Toto obdobie staroslovanského osídlenia našej vlasti menujeme preto dobou hradíšťnou. Stopy po tomto staroslovanskom osídlení sa doposiaľ v k. ú. Lietavy nenašli. Dá sa však predpokladať, že sa tu Slovania už v starších časoch natrvalo usadili, veď staroslovanské sídliská a mohylníky sa našli v k. ú. viacerých okolitých obcí, ako vo Hôrkach, Bitarovej, Bánovej, v Turí a i.

5. DEJINY OBCE LIETAVY DO ROKU 1918

Kedy bola obec Lietava založená, nepodarilo sa ešte zistiť. Tieto prvé stránky z histórie obce chýbajú a sotva ich dakedy budeme čítať. Pravda, to isté platí aj o počiatku hradu Lietavy. Dnes nevieme s istotou povedať ani to, či obec Lietava vznikla až po vybudovaní hradu, alebo či existovala ešte pred jeho vybudovaním. Faktom je, že z dejín obce Lietavy sa veľa nezachovalo len preto, že pozornosť strhol na seba mocný, slávny hrad, ktorý svojím významom túto malú dedinku úplne zatienil.

V predošlej stati a v stati číslo 2 sme sa už zmienili o prastarých výšinných sídliskách, ktoré obýval praveký človek, keď sa v katastrálnom území dnešnej obce Lietavy usídlil. Zhruba od roku 1500 pred n. l., čiže už v strednej dobe bronzovej bol hradný hrebeň (návršie, na ktorom stojí hrad Lietava, vrch Cibulník a ďalšie návršie kúsok západne od Cibulníka) človekom obývaný (lužická kultúra). Keď si na sklonku 2. svetovej vojny majerskí mládenci kopali v lese asi 50 m severne od Lietavského hradu skrýšu (bunker), vykopali zo zeme niekoľko bronzových ihlíc. Veľká škoda, že sa tieto vzácne nálezy nezachovali. Šlo nepochybne o výrobky ľudu lužických poľnohospodárskych polí. Z tohto historického obdobia pochodí asi aj pozoruhodná bronzová misa 17,5 kg ťažká, ktorú vyorali v dieli „Horička“ asi 400 m východne od Majera nad pravým brehom potoka Lietavky. Predmet sme odovzdali do zbierok Vlastivedného múzea v Žiline / Budatín. Spomína sa vo Vlastivednom zborníku Žilinského kraja, ročník I., str. 91. Možno, že to bola misa na drvenie obilia, no vyskytla sa tiež mienka, že to bol zvyšok tavby na dne pradávnej tavebnej pece.

Z doby železnej staršej (halštatskej) pochodí keramika, nájdená v Lietavskej jaskyni. Z doby mladšej železnej (púchovská kultúra) a či laténskej sa datujú hrádok na Farskom víšku a na temene Lietavského skália, sídliska na Urbanovej, Sadenej, pod kótou 477 1 km severovýchodne od Majera, pod Majerským skálím v priestore odbočky poľovej cesty, vedúcej ku kamenným sedadlám, na sedle na Starom majeri a asi 150 m východne od panského domu v Majeri (nad pravým brehom Lietavky).

Možno predpokladať, že už v týchto dávnych časoch Lietava ako trvalé údolné sídlisko jestvovala. Prvá, dokázateľne slovenská osada sa však nachodila na hornom (západnom) konci terajšej obce a to na výraznom terasovitom úbočí nad hradskou vpravo, čiže naproti novej základnej škole. Toto sídlisko (objav autora týchto riadkov z roku 1959) malo rozlohu asi 2 ha. Bolo chránené proti severným vetrom návrším a navyše malo ideálnu južnú expozíciu. O tomto sídlisku možno už celkom reálne súdiť, že bolo typom trvalého pobytu človeka v tejto doline, azda aj skutočným počiatkom terajšej obce Lietavy siahajúcim do dôb Veľkomoravskej ríše. Veľkomoravské črepy sa v roku 1959 našli aj v susednom Podhorí a to na východnom úpätí vrchu Hradisko.

Hlavnú zásluhu na tom, že sa v tejto odľahlej doline už v dávnoveku usadil človek, mal akiste jeho teplý a ani v zime nezamrzajúci, na ryby a raky bohatý potok. Ten poskytoval obživu aj v zime, keď iné rieky a potoky pokryla hrubá vrstva ľadu. Cez Lietavu prechodili tiež dve významné cestné spoje: z Rajeckej doliny cez Súľov na Považie a zo severu cez Žilinu, Lietavu Zbýňov do Rajca a ďalej na juh k Dunaju. Spojenie Žiliny s Rajcom po tejto trase meria iba 18 km, kým po dne Rajeckej doliny 21 km. Ak k tomu pripočítame tú skutočnosť, že v stredoveku a ešte aj v novoveku pokrýval Rajeckú dolinu prales a že na ceste zo Žiliny do Rajca prichodilo päťkrát prebrodiť rieku Rajčianku, bola táto cesta za dlhotrvajúcich dažďov neschodná a brody Rajčianky neprekročiteľné. Nemožno sa preto ani čudovať, že nad údolím Rajčianky, pokrytým bažinatým pralesom, nevznikol zemepanský hrad i napriek tomu, že pre stavbu hradu sa tu núkalo veľa výhodných bralnatých návrší. Mocný zemepanský hrad vznikol celkom zákonito nad frekventovanou križovatkou v Lietavskej doline a tento hrad sa potom stal najvýznamnejšou stredovekou pevnosťou celého severozápadného Slovenska a hospodárskym strediskom Lietavského domínia (panstva).

Najstarší písomný záznam o Lietave ako osade pochádza z roku 1318, kedy toto územie patrilo veľmožovi Matúšovi Čákovi Trenčianskemu. V rokoch 1332 až 1337 sa v starých listinách stretávame s označením „Plebanus de Liptua“, čiže farár z Lietavy. Z toho plynie, že už začiatkom 14. storočia bola v Lietave fara a určite aj osada tohto mena. Až v roku 1393 sa spomína „villa Lytva“ a roku 1395 „possesio Lytwa“. V oboch prípadoch sa o tejto osade hovorí ako o príslušenstve hradu Lietavy. V držbe tohto hradu ostala potom nepretržite až do zániku Lietavského panstva. Z týchto vzťahov pochádzajú zmienky o obci Lietava z rokov 1397, 1474 a 1496. Z najstaršieho urbáru (súvis dodávkových povinností roľníkov) z roku 1539 sa dozvedáme aj počte roľníckych usadlostí v obci. Bolo ich päť. Ak počítame, že jedna roľnícka usadlosť mala v tých časoch priemerne 8 až 10 osôb, bol počet obyvateľov osady malý - 40 až 50 ľudí. K spomenutým piatim usadlostiam pribudol jeden hospodár a štyria záhradníci r. 1543. No roku 1604 poklesol počet roľníckych usadlostí na štyri. Zo záznamov z tohto roku vysvitá, že obec v rámci svojich urbárskych povinností dodávala do pivovaru na Lietavskom hrade chmeľ.

Najstarší cintorín obce bol, ako to bývalo v rannom období kresťanstva u nás zvykom, ohradenom priestore okolo lietavského kostola. Sem dovážali mŕtvych aj zo všetkých filiálok lietavskej fary. V zmysle rezolúcií Námestnej rady číslo 10712 zo dňa 10. júna 1806 a číslo 6254 zo dňa 26. marca 1809 bol tento cintorín úradne zrušený. Pochovávanie sa v ňom prevádzalo ešte po niekoľko rokov. Lietavská Lúčka bola pripojená k fare v Bytčici, kým Babkov, Bánová, Bitarová, Hôrky, Pleban-Lehota (Hlota), Podhorie a Závadka si zriadili vlastné cintoríny. Nový cintorín „na Kubačke“ jestvuje od 20. septembra 1825.

Cholerová epidémia, ktorá sa v 19. storočí až trikrát prehnala naším krajom (r. 1831, 1855 a 1873), neobišla ani Lietavu. Obete tejto pohromy sa pochovávali na vyhradenom mieste na poľnej ceste, vedúcej z centra obce na „Pažite“ (asi 400 m od Lietavského potoka smerom na severozápad). Podrobnejšie si o tomto lietavskom cholerovom cintoríne pohovoríme v stati číslo 7. (dejiny lietavského kostola a fary).

Obyvatelia Lietavy sa zaoberali z väčšej časti poľnohospodárstvom, žili teda z jeho výnosu, venovali sa chovu dobytku, najmä oviec a veľký výnos im plynul aj zo včelárstva. Podaktorí slúžili na hrade alebo pracovali v panskom majeri. Ani po vybudovaní priemyselných podnikov v Žiline a cementárne v Lietavskej Lúčke sa na tomto stave v Lietave nič nezmenilo do roku 1918.

Ako stavebný materiál pre stavbu rodinných domkov a hospodárskych budov sa používal výlučne produkt rozsiahlych lesov - drevo. V Lietave sa stavali zrubové dvoj- a troj- priestorové prízemné domy, kryté slamou (tzv. „šúpky“). Strecha bola sedlová s valbou. Na hospodárskych budovách bývali štíty prútmi vypletané. Sypárne („sýpky“) sa stavali taktiež zrubové, poväčšine podpivničené, omazané hlinou a zvonku obielené vápnom. Začiatkom 20. storočia začínajú sa budovať drevenice už aj zo štvorcovým pôdorysom. Zemiaky si roľníci na zimu uskladňovali do studňovitých jám, krytých strieškou z dosiek, prípadne si ich ukladali do pivníc vykresaných do zlepených skál.

Najstaršie murované budovy v centre obce sú: kostol, budova fary, budova cirkevnej školy (pred vchodom do kostola) a budova starej krčmy na Skotni, v ktorej šenkoval žid Jozef Šteiner. Ten si ešte pred prvou svetovou vojnou postavil nový dom (teraz Sýkorovský), v ktorom krčmárčil aj jeho syn Emil (do r. 1918 a i po ňom). Keď veľký požiar v jeseni roku 1904 (1905?) zničil celú ulicu Kálov, vybudovali si postihnutí za použitia štátnej pôžičky na 20 rokov, murované domy. Ďalšia murovaná stavba povstala na mieste pôvodného dreveného mlyna (teraz Dolinajcov dom) a to počas prvej svetovej vojny. Majiteľom tohto mlyna bol Adam Zajac. Tento mlyn na kamene bral vodu priamo zo žriedla „Morské oko“.

Drevená pálnica stála na lúkach pod Majerským skalím, kúsok poniže Farskej dolinky. Vodu do pálnice privádzali v drevených žľaboch ponad cestu. K pálnici patrila murovaná pivnica, ktorá stála priamo pod svahmi Majerského skália (zanikla po r. 1918, asi r. 1924).

V cirkevnej rímsko-katolíckej škole pôsobili koncom 19. storočia až do r. 1918 títo učitelia: Šmehýl, Balaj, Ignác Chodelka z Lietavy, Dúbik, Ďurčanský ml. (prešiel do Bytčice) a napokon od roku 1910 Serafín Bukovinský. K škole patrilo zrubové humno pokryté slamou.

Podľa zápisnice zo zasadnutia obecného zastupiteľstva Lietavy zo dňa 17. januára 1918 sa dozvedáme, že richtárom bol Ondrej Melišík. Zapisovateľom Rezsö (Rudolf) Presser, verejný notár. Členmi zastupiteľstva boli: Emil Steiner, Ignác Melišík, Ján Gašpierik, Ján Hradský, Štefan Brezáni, Adam Grečnár, Imrich Šupej, Alojz Brezáni. Posledne menovaný bol potom na zasadnutí obecného zastupiteľstva dňa 19. októbra 1918 jednohlasne zvolený do funkcie richtára. Okrem už menovaných pribudli ďalší dvaja členovia: Adam Zajac a Jozef Tvrдый, miestny farár. Podľa starších pamätníkov boli richtármi pred Ondrejom Melišíkom: Karol Tomaščík a Tomáš Gašpierik.

Koncom 19. storočia prisťahovali sa do obce z Hričova cigáni a usadili sa poniže lietavského mlyna nad pravým brehom Lietavky. Táto malá cigánska osada udržala sa tu aj po r. 1918.

Z poľského územia, patriaceho Rakúsko-Uhorsku, sa do Lietavy prisťahovali na prelome storočia rodina Myšár a vybudovali si hospodársku usadlosť na Pažitkách, na majetku, ktorý odkúpil od miestneho žida Jozefa Steinera, ktorý vlastnil vtedy značnú časť lietavského chotára (údajne jednu sedminu výmery ornej pôdy).

Veľkej októbrovej revolúcií sa zúčastnil a v radoch Červenej armády aktívne bojoval aj jeden náš občan. Bol ním Stanislav Jánoška, familiárne v obci nazývaný „Slávo fiškál“. Toto označenie dostal zrejme preto, lebo bol rozhládený a svetaskúsený človek.

Priebeh prvej svetovej vojny do pokojného života obce vážnejšie a citeľne rušivo nezasiahol. To preto, že dedinský človek nebol odkázaný na verejné zásobovanie potravinami a vedel si takmer všetko - okrem petroleja na svietenie - vyprodukovať doma a do svojej kuchyne prikupoval iba soľ.

Na okraj rím. kat. ľudovej školy treba ešte dodať, že ešte na rozhraní storočí do tejto školy chodili deti aj z Podhoria a Závadky, bola to teda škola pre žiakov z troch dedín našej doliny.

Názvy jednotlivých dielov v chotári každej obce sú dedičstvom po našich dávnych predkoch, dedičstvom starých i niekoľko storočí. Tieto názvy nám časom prezrádzajú veľa z dávnej minulosti obce, jej hospodárskeho života a vývinu. To platí aj o názvoch dielov katastrálneho územia obce Lietavy. Pozemkoknižná mapa obsahuje tieto názvy:

1. Široká dolina	13. Proskovec
2. Pod zámkom	14. Pavlové
3. Pod Babou	15. Pod Smrekom
4. Vyše majera	16. Zálužie
5. Starý majer	17. Prúty
6. Pod Drienovicou	18. Stráň
7. Španilán	19. Urbanov
8. Slatina	20. Za Urbanov
9. Zádrienčie	21. Pod Urbanov
10. Dúbrava	22. Záhumnie
11. Kalinové	23. Pod krížom
12. Lezy	24. Kubačka

25. Grečnárska dolina
26. Smriečie
27. Prvá dolina
28. Šiškovec
29. Nad Jakšou
30. Kopanice
31. Dolinky
32. Periská
33. Pri mlyne
34. Klíny
35. Chrádza
36. Piesky
37. Vášek
38. Okruhlica
39. Jamy
40. Stráň
41. Zadriončie
42. Hôrka
43. Priečné
44. Na skálie
45. Háj

46. Pod hájom
47. Proti háji
48. Csičná
49. Za ploty
50. Nad záhrady
51. Pod Pažitie
52. Obrazná
53. Diel
54. Dúbrava
55. Na skálie
56. Pod skálie
57. Farská dolina
58. Nad skálie
59. Pastovníky
60. Pod hradom
61. Za holým vŕškom
62. Hlboč
63. Krivače
64. Kopanice
65. Nad Jakšou

6. NÁZVY LIETAVY A LIETAVSKÉHO HRADU V STARÝCH LISTINÁCH

1. Provincia de Lytwa (Csák Máte kora: O. L. Binnyeyvétel).
2. R. 1318: Litwa (Fejér: CD. VIII. 2. 180).
3. R. 1321: Castrum Lethawa (U. o. CD. X. 8. 173)
4. R. 1321: Castrum Lytua (Balassa - lvt.).
5. R. 1384: Castrum nostrum (regis / Lytwa / Fejér: CD. XI. 528).
6. R. 1384: Castrum Lytwa (U. o. XI. 533)
7. R. 1392: Castrum Letauia (Szulyovszky - levéltár).
8. R. 1392: Castrum Lyetwa (Dl. 7786).
9. R. 1393: Castrum Lythus (7848, 8078).
10. R. 1397: Castrum Lietawa (Eszterházy - hitb. lvt. Rep. 27. F. A. N. L. 1).
11. R. 1397: Castrum Letawa (Fejérpataky - hagyaték).
12. R. 1397: Castrum Letauie (Turócszentmártoni nemzeti múzeum).
13. R. 1439: Castrum Lethawa (Múz. T. a. 1453).
14. R. 1474: Castrum nostrum (regis) Lethawa (Múz. T. a.: 1476: Teleki: A Hunyadiak kora XI. 513, 516, Nyitrai kpt. N. 492, Dl. 17,605; 1476: Múz. T. a., Teleki: A Hunyadiak kora XI. 558).
15. R. 1484: Castrum Lethowa (Dl. 19,929, Podmaniczky - oklv. I. 178-180, O. L. Tagányi - hagyaték).
16. R. 1496: Castrum Lethawa (Dl. 20,315).
17. R. 1504: Castrum Lietava (Eszterházy - hitb. levéltár, Rep. 28. F. A. N. 87 et. D. más.).
18. R. 1510: Castrum Lietaua (Podmaniczky - oklvt. I. 580).

Odpísal z knihy:

Fekete Nagy Antal: **MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI FÖLDRAJZA**

A HUNYADIAK KORÁBAN;

IV. Kötet. Trencsén vármegye.

Budapest. Kiadja a Magyar Tudományos akadémia 1941. (str. 73)

12. marca 1971

Dr. V. G. Bukovinský

7. HRAD LIETAVA

Asi osem kilometrov juhozápadne, priam na dohľad z mesta Žiliny, sa na temeni jedného z najvýchodnejších výbežkov súľovských zlepencových brál vypínajú malebné ruiny Lietavského hradu.

V dejinách severozápadného Slovenska zohrala táto mohutná, strategicky správne situovaná stredoveká pevnosť mimoriadne dôležitú úlohu. Vo feudálnom zriadení predstavovala ona nielen z hospodárskeho aspektu významnú jednotku. V určitom období dovedna dvadsaťštyri okolitých dedín patrilo priamu správu Lietavského hradu. Dokonca i samotná Žilina podliehala pod právomoc lietavského kastelána. Dozvedáme sa o tom z listiny vydanej Žiline r.1384 uhorskou kráľovnou Máriou. V nej sa totiž hovorí, že Žilinčania sa vynímajú z pod jurisdikcie „nášho kastelána z Lietavy“ (servitio Castellani nostri de Lytva). Hrad bol v uvedenom roku majetkom uhorského kráľa a tento vlastnícky pomer tu nepochybne existoval už od samotného vzniku hradu. O tejto najdávnejšej histórii Lietavy sa nám písomné správy nezanechali.

Prvým, tak povediac, súkromným držiteľom hradu bol „pán Váhu a Tatier“ - Matúš Čák Trenčiansky. Ako kastelán sa v starých záznamoch spomína „Ondrej de Lituwa“. V desaťročí 1474/84 ovládal hrad sedmohradský šľachtic Pavol z Kuniže. On dal vybudovať honosný palác a do jeho nárožia dal zamurovať svoj do pieskovca vytesaný rodinný erb - ruka držiaca obnažený meč, vľavo polmesiac, v pravo šesťcípa hviezda. Erb sa donedávna mylne pripisoval českému šľachticovi Mikulášovi Kostkovi zo Sedlíc. Potom tu vládla rodina Bebekovcov. Svadbou Uršule Bebekovej s Imrichom Zápoľským dostal sa hrad do vlastníctva slávnej rodiny Zápoľských. Od nich (od Jána) dostal r. 1512 Lietavu darom už spomenutý Mikuláš Kostka a to za zásluhy v boji proti kráľovi Ferdinandovi Habsburskému. Kráľ vyslal r. 1531 proti Kostkovi svojho skúseného generála Mikuláša Thuryho. Ten Lietavu obkolesil, ale nedobil. O tom sa zmieňoval i nápis nad vnútornou klenbou tretej hradnej brány (po dnešok sa už nezachoval). Spomínal sa v ňom i akýsi podlý, no neúspešný úskok zo strany Thuryho. Kostka však už o rok opustil Zápoľského a pridal sa ku kráľovi. Po smrti Kostku r. 1556 svadbou jeho mladšej dcéry Barbory s Františkom Turzom prešla Lietava do rúk Turzovcom. Františka vystriedal jeho syn Juraj, toho jeho syn Imrich. Posledný však zomrel v mladom veku a bez potomkov. Správu hradu a tým aj celého domínia prevzala vdova po Jurajovi - Alžbeta Czoborová a udržala ho v prosperujúcom stave až do svojej smrti r. 1626. No už o rok došlo k rozdeleniu panstva a súčasne i samotného hradu na štyri časti. Jeden podiel dostali dcéry po Jurajovi Turzovi, druhý pripadol Prényiovcom, tretí Lengyelovcom, kým posledný prevzali Revayovci. Hrad začal chátrať, lebo dedičia sa o údržbu a opravy prestali starať. V rokoch 1760 až 1770 archív a cennejší inventár bol z Lietavy prevezený do Oravského zámku, ako sídla správy tzv. oravsko-lietavského komposesorátu. Za nepatrný poplatok bolo potom povolené obyvateľom okolitých dedín vyplieniť, priam zdemolovať hrad. Bol to nedôstojný epilóg bezmála pol tisícročia trvajúci ch dejín tohto hrdého, nedobytného zemepanského sídla.

Nutno tu ešte vysvetliť nápadnú okolnosť, že hrad Lietava bol vybudovaný ďaleko od Rajeckej doliny, ktorá svojimi bralami sa priam núkala pre stavbu takéhoto objektu. Základná príčina tkvela v tom, že cesta zo Žiliny do Rajca, ako ju poznáme dnes, v stredoveku nejestvovala. Dolinu okupoval totiž bažinatý prales. Preto sa používala cesta vedúca zo Žiliny cez Bánovú do Lietavského majera, odkiaľ cez sedlo východne od Lietavského hradu do Lietavskej Svinnej a ďalej cez ďalšie sedlo do Rajeckých Teplíc, respektíve cez obec Zbýňov a Jasenové do Rajca. Táto cesta spojníca je o celé tri kilometre kratšia od cesty vedúcej po dne Rajeckej doliny. Naviac cestné spojenie zo Žiliny do obce Jasenové pri Rajci splyvalo kedysi s trasou slávnej Jantárovej cesty, spájajúcej more Stredozemné s Baltickým. Tieto okolnosti rozhodli teda o tom, že hrad bol postavený priamo nad touto významnou komunikáciou.

Výmera zastavanej plochy hradu zaberá 73,8 árov. V staršej literatúre sa uvádzal údaj 1 ½ ha. Hrad bol schopný ubytovať do 1200 ľudí. Jednako na obranu v dobe Zápoľských a Kostku stačilo 285 vojakov. Z vojenského ohľadu tento počet sa ukázal ako optimálny. Bral sa pritom i ohľad na zásoby potravín, uložených na hrade. Ich množstvo zaručovalo výživu obrancov i pred prípad dlhého obliehania. Citát z rímskeho spisovateľa Publia Terentia Afera sa nachádza nad klenbou okna druhého poschodia horného hradu. Znie: OBSEQIVM AMICOS VERITAS ODIVM PARTT (Ústupčivosť priateľov, pravda nenávisť plodí. Roku Pána 1568). Germánske runy, vytesané do pôvodného konglomerátového brala v hlavnom nádvorí sme odkryli r. 1969. Podarilo sa nám rozlúštiť iba ľavú časť epigrafu: „Pohliadni Thor, vlahu z nebies vylej.“ Súdime, že k jeho vykresaniu došlo za veľkého sucha, keďže Thor bol v germánskej mytológii bohom dažďa a hromu. Hradné návršie bolo teda od pradávna kultovým strediskom. O tom hovorí aj ľudové podanie, že tu stál kedysi oltár slovanskej bohyně Lietvy, či Lady.

14.7.1987

Dr. V. G. Bukovinský

8. CHOLERA V LIETAVSKEJ FARNOSTI

Za obeť tejto obávnanej črevnej chorobe ázijského pôvodu padli na Slovensku priebehom minulého devätnásteho storočia tisíce ľudských životov. Lekárska veda bola vtedy voči tejto desivej plige nasrže bezmocná. Šíreniu nákazy malo zabrániť pochovávanie obetí na osobitných, pre tento účel vyhradených, tzv. choleroých cintorínoch. V Lietave takýto cintorín bol pri poľnej ceste spájajúcej centrum obce s Pažitami, smerujúcej samote Myšárov. Mikrób vyvolávajúci túto zákernú chorobu (*Vibrio cholerae*, alebo coma) objavil totiž až roku 1883 slávny nemecký lekár Róbert Koch (od r. 1905 nositeľ Nobelovej ceny).

V snahe získať konkrétne údaje a poznatky o vystrájaní tejto metly ľudstva v Lietave a jej okolí, preskúmal som lietavské cirkevné matriky, uložené v štátnom oblastnom archíve v Bytči. Do lietavskej farnosti patrilo v tých časoch okrem Lietavy deväť samostatných dedín: Svinná, Kňazná Lehotka, Babkov, Podhorie, Sunekova Závadka (dnes Lietavská), Bitarová, Brezany, Hôrky a Bánová. Narátal som vedno päť výskytov cholery epidemického rozsahu. Šlo o roky: 1831, 1836, 1855, 1866 a 1873. Úmrtia na cholera sa vyskytli i po iné roky, tie však ani v jednom roku neprekročili v jednotlivých obciach vedno číslicu desať. No boli i také roky (napríklad r. 1854), kedy sa v matrikách cholera ako príčina smrti neuviedla ani v jednom prípade.

Povšimnutiahodný je celkový počet obetí jednotlivých epidemických vln v celej farnosti, ako aj straty na životoch v najviac postihnutých oblastiach.

Tak počas prvej epidémie r. 1831 podľahlo iba 21 občanov (v Lietave a Babkove po piatich). R. 1836 bolo ich už 64 (Podhorie 61, Babkov 2, Závadka 1). R. 1855 zomrelo 52 občanov (Svinná 23, Babkov 6). R. 1866 - 102 (Bánová 44, Lietava 33, Svinná 8, Babkov a Hôrky po 7). R. 1873 podľahlo cholere 75 ľudí (Brezany 26, Svinná 18, Podhorie 13).

Z uvedeného stručného prehľadu sa zračí, že maximum obetí sa v tej - ktorej obci vyskytol za celé 19. storočie iba raz. Bolo to možno preto, že ľudia, čo ochorenie prežili, získali proti nemu imunitu. No významnú úlohu tu akiste zohrala skutočnosť, že citeľne postihnuté osady boli na dlhé roky vyľudnené a preto aj počet obetí na cholera pri nasledujúcich epidémiach bol v nich relatívne nízky.

Potvrdil sa všeobecne známy poznatok, že povrchovými vodnými tokmi sa infekcia nešírila z vyššie do nižšie položených dedín (z Babkova do Lehotky a Svinnej; z Podhoria a Závadky do Lietavy).

Preukázalo sa však, že cholera decimovala nielen osoby dospelé (bez rozdielu pohlavia), ale i deti a to počnúc od troch mesiacov veku. Prenosnosť onemocnenia ako evidentná sa potvrdila tým, že v rodinách, v ktorých chorobe podľahla matka, krátko po jej smrti ju nasledovali i jej maloleté deti.

Pozoruhodné je, že medzi obeťami sa vyskytol iba jeden človek v pokročilom veku (72 rokov), kým ostatní boli podstatne mladší, čiže dnes by sme ich označili ako osoby v produktívnom veku.

Povšimnutiahodná je i tá okolnosť, že počet mŕtvych kulminoval v lete a jeseni. K šíreniu infekcie dochádzalo teda počas poľnohospodárskych prác, v období zberu hŕibov a lesných plodov. To oprávňuje vysloviť predpoklad, že žriedlom nákazy mohli byť poľné a lesné studienky, ako zdroje pitnej vody. Tie v zime na danom území nezamrzajú a teda aj v zimnom období sa z nich napája divá zver. Do úvahy by prichodili ako nositelia cholery vlci, prichádzajúci sem najmä za tuhých zím. Najpravdepodobnejšie však bude, že choroboplodné zárodky prenášali nakazení, prípadne i zdanlivo zdraví ľudia, prípadne komáre a ovady. Nakoľko sa prestarlí občania prác na poli nezúčastňovali, nedostávali sa do kontaktu s uvedenými činiteľmi nákazy a vyhli sa tak i ochoreniu na cholery.

Za hypotézu o šírení sa cholery vodou i divým zvieratám prístupných studničiek by hovoril i fakt, že epidémie postihovali podhorské dediny, kým Bitarová, situovaná na lúčnej kotline a nemajúca v katastri lesné komplexy, ostala prakticky od pohromy ušetrená (r. 1831 - 4 úmrtia, r. 1836 - 0, r. 1855 - 2, r. 1866 - 0, 1873 - 0).

Ako výnimočný prípad nutno považovať rok 1836, kedy výskyt cholery sa obmedzil iba na tri susediace podhorské obce - Podhorie, Babkov a Závadka. Z nich najviac bolo postihnuté Podhorie.

29. 6. 1987.

Dr. V. G. Bukovinský

9. STRETNUTIA SLÁVNÝCH DEJATEĽOV V LIETAVE

V prvej polovici minulého storočia zavítali do Lietavy dve významné osobnosti vtedajšieho všeslovanského (panslovanského) hnutia. Prvým hosťom bol univerzitný profesor z Petrohradu I. I. Sreznievskij, druhým náš slávny revolucionár a spisovateľ Jozef Miloslav Hurban.

Izmail Ivanovič Sreznievskij (1812-1880) bol profesorom slovanskej filológie na petrohradskej univerzite a členom Petrohradskej akadémie vied. V rokoch 1839 až 1842 sa tento mladý ruský filológ podobral precestovať všetky slovanské krajiny strednej a južnej Európy. Na túto štvorročnú štúdijnú cestu nastúpil preto, aby sa vzdelal vo svojom odbore a tak sa náležite pripravil na povolanie vysokoškolského učiteľa. Na tie časy to bolo v každom ohľade mimoriadne namáhavé podujatie, keďže cestovateľ nemal ešte k dispozícii rýchle dopravné prostriedky (vlak a podobne), a nemohol sa spoliehať na prenocovanie v solídnych ubytovacích zariadeniach.

Sreznievskij zo svojich ciest pravidelne každý deň odosielať svojej matke do Petrohradu písomnú správu, v ktorej opísal, čo toho - ktorého dňa prežil. Z tohto denníka sa dozvedáme, že v lete roku 1842 zavítal aj do Lietavy, aby tu poctil svojou návštevou významného slavianofila a slovenského rodolúba, ktorý vtedy v Lietave zastával úrad farára na tunajšej rím.-kat. fare. Bol to Anton Horecký (narodený vo Varíne 30.6.1785, zomrel v Drážoviciach pri Nitre dňa 4.11.1857), ktorý sem prišiel z bytčickej fary 2. januára 1821. Sreznievskij o tejto návšteve napísal svojej matke 7.6.1842 takúto správu:

„Dnes popoludní zašiel som do dediny Lietavy (1 ¼ hodiny od Žiliny). Poloha veľmi sa podobá Friulskiam, kde som bol za 13 mesiacov: tieže skalité vrchy potoky po kameňoch, len zelene viac a dedinky, hoc sú tiež tak nečisté, no nie z kameňa, ale z dreva. Nad Lietavou dvíha sa na ohromnej príkrej skale zámok... Ďalej na juh je vrh Žibrid; v doline pod vrchom, ako hovorí ľud, bol kedysi kláštor čiernych mníchov. Teraz niet už po ňom ani stopy. Lietavskí páni kláštor vypálili, mnícha vzali na zámok, mučili a potom hodili ho zo skaly. Kam padol, tam sa skaly roztvorili a opäť uľahli, ako keby sa nič nebolo stalo. Mních totiž, ako horí ľud, bol kacírom. Na Lietave je farárom ctihodný stavec Horecký..., dobrý Slovák. V chráme, stavba ktorého badať niečo pravoslávneho (rozdelený je na tri časti: oltár, chrám a predná časť), majú starý obraz, predstavujúci množstvo nahých osôb, preklatých kolmi, na ktoré boli zhodení zhora, kde stoja ľudia v tatárskych dlhých kaftanoch a pri nich - akoby Nemeč zo XVI., XVII. stor. kopnutím nohy zhadzuje jedného nahého dolu. Medzi nahými je mnoho bradatých; jeden z nich je v rímskej mitre.“

Profesor Sreznievskij vo svojej správe spomína chýrny gotický, na dreve maľovaný, tzv. „Lietavský obraz“. Jeho hodnota podľa mienky odborníkov prekračovala 2. mil. predvojnových rak.-uhorských korún. Dnes ho už v Lietave nenájdeme, lebo v rokoch po prvej svetovej vojne túto vzácnu pamiatku z nevedomosti spálili spolu s nepotrebným haraburdím.

O rok neskôršie (r. 1843) po návšteve profesora Sreznievského zavítal do Lietavy slávny slovenský revolucionár, spisovateľ a najbližší spolupracovník Ľudovíta Štúra - Jozef Miloslav Hurban (r. 1817 - 1888), evanjelický farár v Hlbokom pri Senici. Hurban pri svojom putovaní hore Považím sa zastavil u svojej sestry Terezky, vydatej za evanjelického učiteľa v Súľove - Karola Žarnovického. Zo Súľova sa pešo vybral spolu so svojím švagrom vybral cez vrchy do Lietavy, aby sa tam osobne zoznámil s popredným slovenským buditeľom a vlastencom Antonom Horeckým, o ktorom sme sa už vyššie zmienili. Hurban vo svojom cestovnom denníku, zatitulovanom „Prechádzka po považskom svete“, začína vylíčením priebehu tohto stretnutia týmito vetami:

„Dňa 23. srpňa popoludní som urobil výskok (=výlet) do Lietavy, k tomu šľachetnému velebnému géniovi týchto krajov, pánu Antonovi Horeckému, preslulému farárovi lietavskému. A to bola moja rozkoš, to bolo moje blahoslavenstvo poznať osobne dávno už známeho podľa ducha. Vážna postava, vážna reč, bár oboje plné sily a výrazu, sú prvé do očí bijúce, pekné, tak ako zriedkavé vlastnosti velebného tohto Slováka: svedomitá starostlivosť o ľud jemu zverený a úprimná starosť a dychtenie po oslavení života nášho. To sú anjelovia, ktorí ho životom týmto sprevádzajú.

U pána farára a s pánom farárom viedli sme potom rozprávku o našich dôležitostiach a našich veciach slovenských. Tento pán je aj znateľ aj vrúcny milovník doterajšej aj u nás z väčšieho dielu spisovnej češtiny. Hovorili sme dlho o krásach aj tej jej vybrúsenosti. A pánu farárovi zavše bolo čosi na jazyku, čo ale riecť nechcel, vari aby mňa ako hosťa neurazil. Ale ja som vedel, čo je. Preto som prešiel z češtiny na slovenčinu“.

Potom sa beseda ubierala v znamení spisovnej slovenčiny. Na tejto, tak povediac, pracovnej porade o uzákonení spisovnej slovenčiny sa dosiahla jednomyselnosť v tejto veci. Ako hostiteľ, tak aj hosť jednoznačne konštatovali, že ide o záležitosť vrcholne naliehavú, a pokiaľ sa jej realizácie týka, neodkladnú. Anton Horecký na okraj tohto palčivého problému, ktorý ho nepochybne už niekoľko rokov trápil, vyriekol tieto mimoriadne pozoruhodné myšlienky: „My sme sa všetci zradovali, keď sme očuli, že pán Štúr hotový je naše prosby a žiadosti vyplniť. Lebo, darmo je, my nikam neprídeme s českou rečou. Ľud náš je zanedbaný, my všetci potrebujeme niečo svojho, na čo by sme ukázať mohli, že je naše. Ale Nitra vaša by mala veru slovenskou byť. Keď máme už raz svoje chcieť, tedy to chcime celkom! Všetko naše okolie by čítalo, keby malo čo. Česky sa im učiť nechce, ale zato neprestávajú byť Slovania, že svoje chcú.“

Týchto sedem viet, ktoré odznali vtedy z úst A. Horeckého a ktoré zveličil vo svojom cestopisnom denníku J. M. Hurban, obsahujú z faktografického aspektu jasný dôkaz o tom, kto bol iniciátorom úspešného uzákonenia spisovnej slovenčiny Ľudovítom Štúrom. Iniciatíva, vyjadrená slovami „naše prosby a žiadosti“ vyšla teda z Lietavy a pochádza od Antona Horeckého. Presvedčivosť argumentov, ktoré jeho petície obsahovali, bola taká prenikavá, že začiatkom leta roku 1843 trojica vedúcich slovenských národovcov - Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža - akceptovali podnet lietavského farára. Tieto skutočnosti dali J. M. Hurbanovi popud k vykonaniu túry zo Súľova do Lietavy. Hnala ho tá zvedavosť i túžba poznať osobne človeka, ktorý tak neohrozene sa domáhal kodifikácie spisovnej slovenčiny na podklade stredoslovenského nárečia. Z nesmiernej úcty a obdivu vytryskla tá záplava nadšených slov a superlatívov o osobe Antona Horeckého v cestopise J. M. Hurbana. Pokiaľ A. Horecký spomenul „Nitru“, treba tu pod týmto označením rozumieť almanach (zborník literárnych prác), ktorý založil J. M. Hurban a jeho prvý ročník roku 1842 vydal v českej reči. O tejto Nitre to A. Horecký mienil, že mala „byť slovenskou“. Hurban odporúčanie Horeckého zrealizoval už v druhom ročníku Nitry, hoci mal už pre jeho náplň pripravené príspevky, napísané česky. Tento druhý ročník vyšiel roku 1844 - po slovensky. V ňom bol zverejnený aj cestopis „Prechádzka po považskom svete“.

Rozlúčka J. M. Hurbana s A. Horeckým bola veľmi srdečná. Hurban ju vylíčil takto:

„Samým večerom sme sa rozchádzali. Pán farár nás ďaleko, ďaleko vyprevádzal. A ešte aj keď sme sa rozišli, širákmi sme si kývali, až sme sa tak v súmraku všetci sebe stratili. Ja s mojím švagrom dolinou a vrškami na Roháč som sa driapal a nocou k čakajúcej nás sestre dorazil. A tejto noci obletovali ma sväté sny o šľachetnom Horeckom a našej, okrúhlejšej, zvonovitejšej, vlnovitejšej a hrmiacejšej slovenčine“.

Pri kladení základov spisovnej slovenčiny, nášho národného pokladu, stál teda Anton Horecký. Bolo to v čase, keď žila pracoval v Lietave. Viac o ňom pohovoríme v samostatnom príspevku.

CIEĽ, Žilina, čís. 51 - 52, 19. XII. 1974.

10. ŽIVOTOPIS ANTONA HORECKÉHO

Prvú tlačovú vydanú informáciu o Antonovi Horeckom priniesla Bibliografia písomníctva slovenského Ľ. V. Riznera a to takto:

„Anton Horecký (1785 - 1857), kat. far. v Bytči, Lietave a Drážovciach, n. 1783 v Dražoviciach. Ménospew wisoce Učenému a Dwogicti Hodnému Pánovi Ondrejowi Koszper, Cirkwi Boskég w Teplici horliwému Farárowi a Swateg Bochmluwnosti Doktorowi, Dňa 29-ho Listopadu Roku 1827-ho wrúcně obetowaní. Rp. v 8° KFRO (Knížnica Fr. R. Osvalda).

V publikácii „Listy Ľudovíta Štúra II.“, 1956, str. 416 čítame:

„Anton Horecký (1783 - 1857) bol kat. farárom v Bytčici (1811 - 1820), potom v Lietave (1820 - 1850), konečne v Drážovciach (1850 - 1857). Podľa zachovaného rukopisu jeho básnickej skladby bol Horecký bernolákovec, následovník Jána Hollého (LL XVI, 1906, č.5, s. 18 - 19).“

O Antonovi Horeckom priniesli Katolícke noviny dva obsahovo zhodné príspevky. Autorom prvého bol I. Hol'ský - „Anton Horecký - vrstovník Jána Hollého“, KN, 14.1.1962. Druhý článok napísal G. Pohronec - „Anton Horecký - lyrický básnik a vrstovník Jána Hollého“, KN, 18.9.1977. Ústredným objektom oboch príspevkov bola hore uvedená báseň A. Horeckého na farára dr. Ondreja Koszpera. V jednom i druhom príspevku sa uviedlo ako rodisko Antona Horeckého obec Divina a rok narodenia 1783.

Osobnosti Antona Horeckého som sa niekoľko rokov dôkladne venoval a zistil som, že Anton Horecký sa narodil vo Varíne a to 30. júna 1785. Mylné je aj tvrdenie, že bol v Lietave „horárom“, ako sa to možno dočítať v publikácii „Odkryté dejiny (Staré Slovensko), Pravda 1975, ktorú skompiloval Pavel Dvořák (posledný riadok na str. 309 citovanej publikácie).

Obrátil som sa preto na redakciu Katolíckych novín a ponúkol som jej svoj príspevok o Antonovi Horeckom so správnymi údajmi o jeho pôvode. Odpoveď bola kladná, no v odpovedi redakcia vyslovila údiv, žeby Fr. Richard Osvald, redaktor KN v rokoch 1878/1879, bol o A. Horeckom zaznamenal mylné údaje. Môj príspevok, čiastočne skrátený a pozbavený odkazu na literárne pramene, priniesli Katolícke noviny v čísle 26 zo dňa 30.6.1985, pod hlavičkou: „Anton Horecký a spisovná slovenčina.“ V článku som vychodil najmä z kanonickej vizitácie, ktorú v lietavskej farnosti vykonal nitriansky biskup Jozef Vurum a jeho tajomník Ján Kelecsényi dňa 19.8.1828 písomnou formou zaznamenal: „Farár je Anton Horecký, Narodený vo Varíne dňa 30. júna 1785 a tak teraz je 43 ročný. Je prostrednej telesnej zdatnosti, základné triviálne školy vychodil v rodisku, potom išiel na ďalšie štúdiá do Jágru a do Komárna, gramatické štúdiá absolvoval v Žiline a v Bratislave, humanitné však Bratislave a v Komárne. V roku 1803 bol prijatý medzi mladší klérus. Prijal ho biskup Frant. Xav. Fuchs do diecézy nitrianskej. Filozofické štúdiá absolvoval všetky v Nitrianskom seminári, ale teologické iba po tretí ročník vrátane. Za kňaza bol vysvätený 22.8.1808. Okrem svojej materinskej reči latinskej vie i po nemecky a maďarsky. Kaplánom bol v Papradne a v Maríkovej a napokon v Lietave. Odtiaľto odišiel 2. októbra 1810 do novej farnosti v Bytčici, kde ho preložila vrchnosť a neskôr tam bol aj inštalovaný za farára a ostal tam až do 31. decembra 1820. Od 1. januára 1821 je farárom v Lietave, kde ho prezentovala slávna rodina Révay. Dňa 2. januára t. r. ho slávnostne inštaloval osv. Pán Pavel Egelský, čestný kanonik a dekan farár žilinský. Reverendu stále nosí, breviár sa modlí často sa sponedá a nie je oddaný ani kartárstvu ani poľovníctvu.“ Je to pravdepodobne jediný životopis Antona Horeckého, aký poznáme a o jeho hodnovernosti nemožno pochybovať. Kanonická vizitácia z roku 1828 sa nachodí v latinskom originále (a i v slovenskom preklade) na rím. kat. fare v Lietave. Udivuje jedno, že oba texty mal v rukách i Pavel Dvořák a jednako o Antonovi Horeckom napísal v publikácii hore spomínanej, že bol „horárom“. Takáto zlomyseľnosť do serióznej historickej spisby rozhodne nepatrí, lebo zosmiešňuje Slovákov ako nevzdelaný národ. Aj v mojom príspevku v KN som na túto nehanebnosť poukázal.

Informácie o ďalšom živote Antona Horeckého som čerpal z úmrtnej r. kat. matriky z Drážoviec, ročník 1857, strana 20, por. Číslo 29. Ako dátum a miesto úmrtia sa uvádza 4.11.1857, Drážovce. Povolanie: farár v Drážovciach od 9.9.1850. Dátum narodenia 29. jún 1785, Varín (deň je nesprávny!). Príčina smrti: zápal vnútorností. Miesto a dátum pohrebu: 7.11.1857 v Drážovciach. Pochovával ThDr. Andrej Mészáros, nitriansky kanonik a predseda biskupského konzistéria.“ Mimochodom aj A. Mészáros bol rodák z Varína (1788). Hrob Antona Horeckého sa v Drážovciach nezachoval.

Pokiaľ ide o zásluhy Antona Horeckého o uzákonenie stredoslovenského nárečia ako spisovnej slovenčiny, som použil túto literatúru: 1. „Obrazy zo života“, Bratislava 1956, Hviezdoslavova knižnica, zv. 34. 2. „Obrazy ze slovenského života“, Praha 1960, SNKLHaU Slovenská knihovna, sv. 5.

Nutno na záver ešte dodať, že v pozostalosti Ludovíta Štúra sa nezachoval ani jeden z listov A. Horeckého. Boli buď zámene zničené, prípadne Ľ. Štúr ich dal kolovať a sa mu späť nevrátili.

19.7.1987.

Dr. V. G. Bukovinský

11. GEOLOGICKÁ DETEKTÍVKA

Ešte kedysi roku 1975 sa uskutočnilo bagrovanie žriedla, situovaného na lúkach v centre obce Lietavy. Malo názov Morské oko a bolo známe naďaleko tým, že nikdy nezamrzalo. Zvedavosť mi nedala, aby som sa nešiel do čerstvej, temer päť metrov hlbkej sondy pozrieť. Bedlivo som si poprezeral i štrky navršené okolo výkopu. Môj zrak sa zrazu s údivom zastavil na balvane nepravidelných tvarov vodou čiastočne obrúsený. Šlo totiž o modrý vápenec s typickým bielym žilkovaním, odborné zvaný guttensteinský. Nuž a tento druh vápenca sa v celom povodí potoka Lietavky nevyskytuje. Nenájdem ho ani v murive najstarších stavieb obce - v zrúcaninách hradu Lietavy i v budove miestneho románskeho kostola. Ako sa mohol guttensteinský vápenec dostať do Morského oka? Jasne som si uvedomil, že mám pred sebou obzvlášť tvrdý oriešok na rozlúsknutie. Žeby bol tento skoro sto kilogramový balvan vhodil do Morského oka človek? To bolo jediné, čo ma v prvých momentoch napadlo. Táto unáhlená hypotéza sa mi jednako nepozdávala, lebo sa nedal logicky vysvetliť zmysel takéhoto počínania. Tajuplná skala sa vzápätí ocitla v mojej skalničke, kde leží doposiaľ. Roky ubiehali, avšak moje pokusy prijateľne objasniť záhadu ostávali neustále na mŕtvom bode.

Celkom neočakávané oživenie okolo záhady Morského oka priniesol nález niekoľkých okruhliakov guttensteinského vápenca v osade zvanej Majer, položenej asi kilometer východne od Morského oka. Okruhliaky vydoloval zo zeme bager počas hĺbenia rigolu pre polozenie vodovodného potrubia. Došlo k tomu na hlavnej ulici najstaršej časti bývalého zemepanského hospodárskeho dvora, vybudovaného na malej diluviálnej terase nad pravým brehom Lietavky. Vykopané okruhliaky o priemere 30 až 40 cm už svojím zaobleným tvarom prezrádzali, že boli transportované vodným tokom z mimoriadne veľkej diaľky. Azda z Liptova? Potom vodným tokom mohol byť iba Váh. Aký hlboký kaňon dokázali jeho vody za pomoci štrkov vyhlodať v tvrdej malo-fatranskej žule, máme možnosť obdivovať na úseku medzi Vrútkami a Strečnom. Potom transport guttensteinských vápencov z Liptova do priestoru dnešnej Lietavy prichodil ako celkom prijateľná možnosť. Ťažšie však bolo predstaviť si, kadiaľ Váh od Strečna tiekol smerom na západ. Celkom určite jeho koryto nemohlo prebiehať vo výške nad terajším kaňonom Lietavky. A tak nález okruhliakov v Majeri riešenie záhady Morského oka prakticky ani nepohol z miesta. Potvrdil dosť presvedčivo iba to, že medzi majerskými okruhliakmi a balvanom vykopaným z Morského oka bola kedysi priama súvislosť. Tá však ostávala i naďalej zahalená rúskom tajomstva. Možno by bola ostala celá záležitosť navždy neobjasnená.

O definitívne riešenie prípadu sa znezrady postarali - výbušniny. Pomocou nich MNV v Lietave sa pribral do etapovitého rozširovania priestranstva východne od budovy MNV a to na úkor zlepencového brala strmiaceho v jej tesnej blízkosti. Tak sa postupne získal priestor na parkovanie motorových vozidiel svadobčanov. Postup mínerských prác som si, idúc okolo, sústavne všímal. Jedného dňa ma ohromil pohľad na guttensteinské okruhliaky ležiace na novozískanom priestranstve. Vykotúľali sa z jednej z vrstiev temer do zvisla vyvrásnených zlepencov. Je to azda jediná vrstva svojho druhu v celom komplexe Súľovských skál. Smerom na sever sa ponára kamsi pod Morské oko. Z nej teda diluviálne povodne povylamovali zopár guttensteinských okruhliakov a odplavili ich až do Majera. Najľahší exemplár, nie celkom zaokrúhlený pohnúť nedokázali a ten ostal v sedimentoch Morského oka až po naše dni.

Teraz sa už s naprostou istotou dá povedať že guttensteinské okruhliaky boli ešte v dávnej geologickej minulosti naplavené priamo do štrkov ukladaných pri brehoch eocénneho mora, čiže do sedimentov, z ktorých neskôr vznikol masív Súľovských skál. Prípad poskytuje názorné poučenie o tom,

aký obrovský bol časový odstup medzi vznikom guttensteinských vápencov a treťohorných eocénnych súľovských zlepcov.

Na definitívnom rozuzlení tohto unikátneho geologického fenoménu má ľvı podiel ani nie tak ľudský dômysel, ako skôr priam ideálne skĺbená následnosť ľudských činností, aj keď zámerných na celkom odlišné ciele.

17.2.1989

Dr. V. G. Bukovinský

12. KAMENNÉ DVOJKRESLO V MAJERI

O tomto unikátnom diele dávnovekého kamenárskeho majstra som sa na stránkach časopisu KRÁSY SLOVENSKA zmienil v čísle 10/1983, strana 36-37. Už vtedy som vyslovil mienku, že tu ide o kultový objekt súvisiaci so starovekým kultom Slnka. Vychodil som totiž z usmernenia kresla čelom k východu (a nie k hradu Lietava).

Neskôr som sa dozvedel (Turistický prívodce ČSSR 30 - Valašsko, tiež nachádzajú „kamenné sedadlá“. Očití svedkovia doplnili túto správu informáciou, že sedadlá majú oporu aj pre nohy. Podľa povesti sa tu kedysi zišli traja tajomní králi na poradu; odkiaľ pochodí názov - Kráľky. Správa ma, pochopiteľne, nadmieru zaujala. Dúfal som, že tam získam dačo pre objasnenie tajuplnej záhady, ktorá zánovito púta moju zvedavosť od detstva. Prieskum Kráľkov som vykonal 27.5.1986. Odchádzal som však veľmi sklamaný, lebo tamojšie „sedadlo“ je prirodzený výlom v pieskovcovom balvane a navyše je tak úzke, že sa na ňom nedá ani sedieť. To ma iba utvrdilo v oddávna prechováväjúcej myšlienke, že lietavské kamenné dvojkreslo nemá v Európe obdobu.

Jednako som sa dočkal dňa, keď som konečne získal kľúč k vierohodnému a pravdepodobne definitívnemu rozlúšteniu tejto dlhé roky neriešiteľnej záhady. Dostala sa mi totiž zásluhou redaktora Čs. televízie v Bratislave - Milana Varsíka - do rúk fotografia kamenného dvojkresla, lietavskému očividne podobného. Najmä pokiaľ ide o ozdobné olemovanie priestorov na sedenie. Nachádza ono v Malej Ázii na planine tzv. Midasovho mesta. V odbornej literatúre je známe pod názvom - Frýgický oltár. Starovekí Frýgovia totiž počas svojich kultových slávností (orgií) ukladali na kreslo figúrky bohyně Kybely a jej syna Attysa. O Frýgoch na základe zistenia nemeckého bádateľa Ericha Polascheka, vieme, že ich najstaršie sídla sa nachádzali na území južných Čiech. Pri svojich migračných presunoch prešli naprieč Európou a niekedy v druhom tisícročí pred n. e. sa dostali až do zániku svojej dŕžavy, čiže do šiesteho storočia pred n. e.

Nápadná podobnosť uvedených kamenných dvojkresiel oprávňuje vysloviť logicky ozrejmený predpoklad, že Frýgovia pri svojej púti Európou sa v Lietavskej doline dlhšie zdržali a to vďaka miestnemu, nikdy nezamrzajúcejmu a na pstruhov mimoriadne bohatému potoku. Za tohoto pobytu si do osamelého zlepcového skaliska vytesali aj oltár. Jeho vek môže presahovať až 4 tisíc rokov.

8.3.1989

Dr. V. G. Bukovinský